

што пададзеныя тут, напрыклад, два апошнія загаловкі самі па сабе прымусяць чытача з цікавасцю пазнаёміцца з адпаведным тэкстам.

Аргатычная і жаргонная лексіка, асабліва папулярная ў вусным маўленні ў 90-ыя гады XX стагоддзя, у наш час, як бачна, замацавалася на старонках перыядычных выданняў. І не толькі ў сціслых паведамленнях пра крадзяжы ці падманы, але і ў грунтоўных артыкулах на адпаведную тэматыку. Праўда, гэта ў асноўным русізмы. Але, скажам, дзеяслоў **замовіць** і назоўнік **кішэннік** утвораны ўжо ў нашай мове. Часам адзначаюцца выпадкі своеасаблівай аманіміі жарганізмаў у загаловках: *Аферыст “касiў” пад следчага* (“Звязда”, 28.10.10.); *Які грыв “касiць” амерыканцаў і еўрапейцаў?* (“Звязда”, 23.01.13.). Зразумела, што ў прыведзеных двух прыкладах дзеяслоў **касiць** мае розны сэнс.

Асобна варта звярнуць увагу на выкарыстанне ў якасці загаловкаў прастамоўяў. Тут можна вылучыць адразу некалькі іх функцый: намінацыйную (абазначэнне новых рэалій ці абнаўленне значэння старых), канатацыйную (патрэба ва ўздзеянні на асяроддзе) і экспрэсіўную (патрэба ў выяўленні ўласных эмоцый аўтара). Прычым у пераважнай большасці выпадкаў свядомае ўжыванне ненарматыўных сацыялізаваных лексем з’яўляецца адначасова і элементам моўнай гульні, да каторай імкнецца аўтар. Прывядзём найбольш паказальныя прастамоўі ў загаловках: *“Міша, афігець! Падаражэла чарніла”* (“Наша ніва”, 19.10.11.); *Масква афігела* (“Наша ніва”, 28.08.13.); *Поўны “атас”* (“Наша ніва”, 13.11.13.); *Малады настаўнік: “Два гады – і я валю”* (“Наша ніва”, 13.03.13.); *Расія спыняе ўвоз малочкі з Літвы* (“Наша ніва”, 9.10.13.); *У Еўропу з дальнабоем* (“Наша ніва”, 28.08.13.); *Голая аўтамыйка? О, прышпільна!* (“Наша ніва”, 6.11.13.). Гаворачы пра прастамоўі як элемент моўнай гульні, вылучым тры асноўныя яе аспекты: сацыяльны – рэалізацыя антыпаводзінаў, пазбяганне моўных стэрэатыпаў (поўны “атас”; я валю), рэкрэатыўны – патрэба ў псіхалагічным расслабленні, моўнай забаве (афігець, чарніла) і ўласна лігністычны – своеасаблівая праверка магчымасцяў мовы (малочка, прышпільна).

Заклучэнне. Такім чынам, матэрыял паказвае, што некадыфікаваная лексіка ў загаловках у сучасных беларускіх СМІ з’яўляецца своеасаблівым індикатарам сэнсу тэксту, выступае як крэатыўны сродак прыцягнення ўвагі да канкрэтнай публікацыі і да абзначанай праблемы ўвогуле. Акрамя таго, жарганізмы і прастамоўі могуць лічыцца сродкам эксплікацыі грамадскай ацэнкі той ці іншай з’явы нашай рэчаіснасці. Некадыфікаваныя лексемы выконваюць важную вобразна-выяўленчую функцыю, актуалізуючы і прагматычны складнік публіцыстычнага тэксту.

Спіс літаратуры

1. Богословская, О. И., Байтниц, Л. В. Синтаксическая структура и функции газетных заголовков в воркутинской городской газете «Заполярье» / О. И. Богословская, Л. В. Байтниц // Уч. зап. Перм. гос. ун-та – 1974. – № 302 : Исследования по стилистике. – С. 206–224.
2. Лазарева, Э. А. Заголовок в газете: Учеб. пособие для студентов-журналистов / Э. А. Лазарева. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1989. – 96 с.

НАВУКОВАЯ СПАДЧЫНА Я.І. БАРЫЧЭЎСКАГА

В.Ю. Бароўка

Віцебск, ВДУ імя П.М. Маішэрава

Яўген Іванавіч Барычэўскі (у працах 1920 гадоў ён называў сябе на беларускі лад Аўгенам) – адзін з пачынальнікаў беларускага літаратуразнаўства. Барычэўскі нарадзіўся 17 снежня 1883 года ў сям’і мінскага натарыуса, па заканчэнні гімназіі для атрымання вышэйшай адукацыі паехаў у Германію, каб вучыцца ў Берлінскім універсітэце. За мяжой прабыў нядоўга, у 1904 годзе вярнуўся дадому і паступіў на гісторыка-філалагічны факультэт Маскоўскага ўніверсітэта, які закончыў у 1910 годзе. Спачатку Я.І. Барычэўскі працаваў настаўнікам у жаночай гімназіі, а потым выкладаў філасофію ў Маскоўскім універсітэце, у 1919–1920 гадах выязджаў з Масквы ў Пецябург для чытання лекцый па

філасофіі. У 1922 годзе У.І. Пічэта запрасіў Я.І. Барычэўскага на працу ў Мінск, што дало новы штуршок развіццю даследчыцкай працы навукоўцы.

Мэта дадзенай работы заключаецца ў аналізе літаратуразнаўчых ідэй Я.І. Барычэўскага і выяўленні значэння яго навуковых прац для далейшага развіцця айчыннай навукі пра літаратуру.

Матэрыял і метады. Матэрыялам для даследавання абраны асноўныя навуковыя публікацыі вучонага, зробленыя ў беларускі перыяд, якія асэнсоўваюцца шляхам выкарыстання прыёмаў герменеўтычнага, канкрэтна-гістарычнага, феноменалагічнага і дэскрыптыўнага аналізу.

Вынікі і іх абмеркаванне. Самы плённы ў навукавай і выкладчыцкай дзейнасці Барычэўскага беларускі перыяд (1922–1934). Па прыездзе ў Мінск навукоўца чытаў курсы па антычнай і замежнай літаратурах, у 1924–1925 гадах вёў пушкінскі прасемінары, курс паэтыкі, семінары па сучаснай рускай літаратуры. У 1926–1927 гадах чытаў курсы лекцый па ўводзінах у літаратуразнаўства, паэтыцы, гісторыі заходнееўрапейскай літаратуры, у тым ліку эпохі Асветніцтва. Адначасова ён вёў семінарыяныя заняткі па паэтыцы, гісторыі паэтыкі, па знакамітым творы “Фауст” Гётэ. Працу ў БДУ Барычэўскі сумяшчаў з даследчыцкай дзейнасцю ў Інбелкульце (у канцы 1928 года рэарганізаваны ў Акадэмію навук). Пасля адкрыцця ў Мінску Вышэйшага педагагічнага інстытута (зараз Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт імя М. Танка) у 1931 годзе стаў яго супрацоўнікам.

Пачаткам выкладчыцкай дзейнасці Барычэўскага ў Беларусі стаў выхад у Маскве ў 1922 годзе кнігі “Свет мастацтваў у вобразах паэзіі. Архітэктура, жывапіс, танец, музыка”. Тады ж у альманаху “Шиповник” вучоны змясціў артыкул “Філасофія экспрэсіянізму”. У 1923 годзе выйшла яго праца “Аб прыродзе эстэтычнага меркавання”. Барычэўскі адзначае ў ёй разнастайнасць меркаванняў пра эстэтычнае ў прадстаўнікоў розных эпох, культур, узростаў. Ён не адмаўляў ідэі прадстаўнікоў “мастацтва для мастацтва” пра тое, што асалода ёсць, хоць і не адзіная, але першая і бліжэйшая мэта любога віду мастацтва. Барычэўскі прыгадаў пра даўнюю палеміку ў эстэтыцы і мастацтвазнаўстве наконт прыемнага і прыгожага, звярнуўся да гістарычнага экскурсу ў трактоўцы паняцця “эстэтычнае меркаванне”. Я.І. Барычэўскі прадэманстраваў сваю глыбокую дасведчанасць у пытаннях філасофіі пры аналізе праблемы эстэтычнага меркавання ў працах Канта, асабліва ў яго “Крытыцы здольнасці меркавання” і іх інтэрпрэтацый Когенам, Лотцэ, Георгам Зімельем, Іёнасам Коном. Хоць агульныя падыходы да ацэнкі вартасці твора могуць быць устаноўлены, але ў кожным канкрэтным выпадку яна залежыць ад непасрэднага перажывання. Барычэўскі прапанаваў адрозніваць геданісцкія і глыбока сацыяльныя эстэтычныя перажыванні. Ён сцвярджаў, што прырода рэцэпіента і аўтара твора ў многім тоесныя, таму ад эстэтычнага меркавання патрабуецца арыгінальнасць; што ў залежнасці ад суадносін суб’ектыўнага і аб’ектыўнага бакоў можна вылучыць тры віды эстэтычных меркаванняў: да першага належаць меркаванні, у якіх індывідуальны элемент праступае слаба, і той, хто ацэньвае, імкнецца ўстанавіць сапраўднае разуменне твора мастацтва, гэта навуковападобныя меркаванні; да другога – такія, дзе прэвалюе суб’ектыўнасць, яны імпрэсіяністычныя, бо рэцэпіент найперш ацэньвае ўласнае “я”; трэці від – ураўнаважаныя суадносіны навуковага і мастацкага боку. У 1925 годзе з’явіўся артыкул “Літаратурныя погляды і густы сучаснай Нямецчыны”, дзе пераважна асэнсоўваліся экспрэсіянізм і дадаізм, праводзілася паралель паміж мастацкім светабачаннем экспрэсіяністаў і вядомага рускага пісьменніка Ф.М. Дастаеўскага. Шырокі сінхронны і дыяхронны кантэкст у артыкуле сведчыў пра энцыклапедычную абазнанасць навукоўцы ў гісторыі сусветнай літаратуры. Бясспрэчна, сацыякультурныя абставіны ўплывалі на метадалогію навукоўцы, што выяўлялася ў некаторых высновах, як, напрыклад, у наступнай: “З сацыялагічнага пункту погляду, экспрэсіянізм стаў адбіткам душэўнага жыцця інтэлігенцыі, якая адштурхнулася ад капіталізму, але не знайшла ніякіх рэальных шляхоў да новага жыцця, да якога яна так палка і няплодна імкнулася” [1, 112].

Барычэўскі як тэарэтык літаратуры заявіў пра сябе ў працах “Тэорыя санета” (1927), “Паэтыка літаратурных жанраў” (1927), дзе ўдала спалучаліся тэарэтычны і

гістарычны падыходы да вывучэння літаратурных з’яў. Яго “Тэорыя санета” каштоўная асэнсаваннем паэтыкі санета, пераканальнымі мастацкімі прыкладамі, узятымі як з сусветнай, так і з маладой на той момант новай беларускай літаратуры. “Жанр” – адно з фундаментальных паняццяў літаратуразнаўства. “Паэтыка літаратурных жанраў” – спроба сістэматызацыі родава-жанравай разнастайнасці. У прадмове вучоны зазначаў, што паэтыка літаратурных жанраў – галіна літаратуразнаўства, якая “яшчэ мала распрацавана і ў той жа час мае вялікае значэнне як для самой навукі, так і для школьнага выкладання” [2, 3]. У якасці ілюстрацый тэарэтычных палажэнняў браліся творы розных народаў свету, бо “паэтыка, як навук, абапіраецца на поэтычныя дасягненні ўсяго чалавецтва” [2, 3]. Ва “Уводзінах” зазначана: “Літаратуразнаўства складаецца з дзвюх дысцыплін: тэорыі літаратуры і гісторыі літаратуры. Першая выўчае віды слоўнае творчасці і ўжывання ў ёй прыёмы. Другая выўчае процэс літаратурнае эвалюцыі ў рознастайных эпохі і ў рознастайных народаў, выяўляе тая сацыяльна-эканамічныя, політычныя, грамадзка-псіхалёгічныя і агульна-культурныя ўмовы, у якіх гэта творчасць нарадзілася і развівалася” [2, 5]. Паводле навукоўцы, паэтыка як частка тэорыі літаратуры складаецца з дзвюх частак: навукі аб літаратурных жанрах і навукі аб мастацкіх прыёмах мовы (“поэтычная стылістыка і фонетыка”). У адпаведнасці з тым, ставіць пісьменнік перад сабой задачу перадаць свае непасрэдныя пачуцці, выказаць свае погляды, “паведаміць аб якіх-коліч з’явах”, перадаць гутарку іншых асоб, вылучаюць наступныя роды: лірычны, дыдактычны, эпічны, драматычны. Даследчык ахарактарызаваў кожны з літаратурных родаў па схеме: спецыфіка адлюстравання, асноўныя жанры. Так, у лірычным родзе ён вылучыў такія жанры, як песня, ода, элегія, эпіграма; у дыдактычным – выслоўе (прыказка, гнома, афарызм), байка, сатыра; у эпічным – казка, апавяданне, раман, паэма, ідылія, балада; у драматычным – трагедыя, камедыя, драма, “утоўразначныя драматычныя жанры (рэлігійныя жанры сярэднявечага тэатру, школьная драма, батлейка, фарс, мэлёдрама, вадэвіль)”. Аднак Барычэўскі заўважаў, што жывая творчасць пісьменніка не лічыцца ні з якой класіфікацыяй.

Я.І. Барычэўскі прымаў чынны ўдзел у падрыхтоўцы збору твораў М. Багдановіча (1927–1928), зборніка твораў А. Гаруна. Вучоны лічыў, што выданне твораў любога пісьменніка заклікана прадэманстраваць непаўторнасць творчай асобы і залежнасць ад гістарычнага часу. Гэта яскрава пацвярджаецца ў рэцэнзіі на першы том збору твораў Якуба Коласа, дзе Барычэўскі пісаў, што неабходна ўстанавіць агульны стыль нашаніўскай лірыкі, у якім індывідуальныя стылі паэтаў знойдуць сваё месца як яго варыянты. Добры знаўца многіх еўрапейскіх моў, Барычэўскі клапаціўся пра развіццё перакладчыцкай дзейнасці, артыкуляваў важнасць перакладу антычных аўтараў на беларускую мову.

Заклучэнне. Актуальнасць навуковых ідэй Я.І. Барычэўскага для сучаснага айчыннай літаратуразнаўства заключаецца ў тым, што вучоны спрабаваў выпрацаваць крытэрыі аналізу мастацкіх вартасцей літаратурных твораў, сістэматызаваць родава-жанравыя класіфікацыі, даказаць арганічную сувязь нацыянальнай літаратуры з сусветнай.

Спіс літаратуры

1. Барычэўскі, А.І. Літаратурныя погляды і густы сучаснай Нямецчыны / А.І. Барычэўскі // *Полымя*. – 1925. – № 3. – С. 111–127.
2. Барычэўскі, А.І. Поэтыка літаратурных жанраў / А.І. Барычэўскі. – Мінск : БДВ, 1927. – 167 с.